

НОВІ НАПРЯМИ ТА КОНЦЕПЦІЇ У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

С. О. Клочко
Хмельницький національний університет

ПОСТУП ЕКОЛІНГВІСТИКИ В УКРАЇНІ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

Стаття являє собою спробу окреслити етапи еволюції еколінгвістичної думки в українському мовознавстві та визначити чинники, які її формують. У фокус уваги потрапляють наукові доробки українських лінгвістів різних часів, чий дослідження еколінгвістичного характеру зосереджені на особливостях розвитку мови як динамічної системи в умовах її взаємодії із середовищем, у якому вона використовується як засіб спілкування.

Ключові слова: еколінгвістика, мовна екологія, лінгвоекологія, мова і середовище, мова і культура.

Останні десятиріччя відзначені появою нових напрямів та течій у багатьох галузях науки, що зумовлено розширенням категорійного апарату і виходом окремих наук за межі вузькогалузових парадигм, які здебільшого вже вичерпали себе. Зокрема, лінгвістика на зламі ХХ–ХХІ ст. виявляє множинну парадигмальність, а її відкритість до активної кооперації з іншими науками в свій час уможливила появу та стрімкий розвиток соціолінгвістики, психолінгвістики, металінгвістики, когнітивної лінгвістики, комунікативної лінгвістики, комп'ютерної лінгвістики, еколінгвістики та ін. Отже, лінгвістика не лише не втратила власні об'єкт, предмет та методи дослідження як самостійна наука, але перетворюється на загальнонаукову дисципліну із загальнонауковою методологією [25, с. 23], що видається актуальним у сучасних умовах стрімкої глобалізації.

Повсюдні процеси глобалізації розмивають кордони між країнами, втручаються в їхню економіку, скеровують політичне життя, змінюють культуру, створюючи тим самим так зване “глобальне село” (“global village”) – єдине середовище для існування світового суспільства. За таких умов усі системи функціонування суспільства зближуються і стають відкритими до

обміну інформацією у широкому розумінні цього слова; це стимулює провадження різногалузевих наукових досліджень результатів впливу інтеграційних процесів, а також прогнозування майбутнього розвитку цивілізації.

Наприкінці ХХ ст. з'являються лінгвістичні дослідження взаємодії мови із середовищем, які стали підґрунтям для формування нового напрямку наукового пошуку – еколінгвістики – за аналогією з екологією як наукою про взаємозв'язок між організмами та навколишнім середовищем. Засновником цього напрямку вважають американського лінгвіста Ейнара Хаугена (1906–1994), який у своїй доповіді “Екологія мови” (1970) акцентував увагу на взаємодії мови і суспільства, що використовує цю мову як один із своїх кодів.

Ідеї лінгвіста були підхоплені світовою науковою спільнотою, у тому числі й українськими мовознавцями.

Мета статті – відстежити еволюцію еколінгвістичної думки в Україні та визначити фактори, які впливали на її формування у минулому та скеровують її розвиток сьогодні та у майбутньому.

Еколінгвістика – це нова, перспективна, міждисциплінарна галузь сучасної науки, що розвивається на перетині соціолінгвістики, психолінгвістики, лінгвістичної філософії. Предметом її дослідження є мова як компонент складної тріадної системи “людина – природа – суспільство”. Вважається, що як будь-яка жива істота, мова має свій життєвий цикл – зароджується, розвивається, змінюється, утворює зовнішні зв'язки із середовищем, у якому функціонує, зазнає розквіту чи занепадає. Таким чином, мова як система підпорядковується природним законам так само, як і живі системи.

Мова відбиває різнопланові світові геополітичні та соціально-економічні зміни, що спричиняє певні структурні перетворення в системі мови. Подібні процеси є неминучими, оскільки мову майже неможливо ізолювати від зовнішнього впливу, в тому числі від будь-яких контактів із іншими мовами.

Виведений В. І. Вернадським загальний закон розвитку встановлює, що будь-яка природна система існує і розвивається виключно із використанням матеріально-енергетичних та інформаційних можливостей середовища; ізольований розвиток системи є неможливим. Відповідно, мова розвивається не лише завдяки своїй внутрішній енергії, але й завдяки зовнішнім чинникам. Згідно з теорією хаосу, мова є складною динамічною системою, а мовні явища зазнають постійних змін у світлі соціально-культурного обміну, когнітивних особливостей та мовного досвіду тих, хто використовує мову для спілкування [29]. Вочевидь, такі зміни не завжди є позитивними, і еколінгвістика покликана піклуватися про стан і перспективи розвитку мов; зокрема “загрожених та покривджених мов <...>, мовних меншин, <...>

діалектного середовища як частини національного і глобального лінгвофонду” [1, с. 22]. Варто взяти до уваги, що еколінгвістика покликана не лише допомогти встановити та/або виправити мовну ситуацію в цілому, але й зрозуміти особливості соціально-економічного розвитку країни зокрема.

Аналіз наукових джерел показав, що починаючи від 70-х рр. ХХ ст. і дотепер діапазон еколінгвістичних пошуків зростає як кількісно, так і якісно. Це уможлиблює зорганізувати наукові доробки еколінгвістичного спрямування у підгрупи за спільними ознаками. Отже, станом на сьогодні до компетенції еколінгвістичних досліджень уналежнюють: виявлення законів і принципів, спільних як для екології, так і для мови; застосування законів і принципів екології для очищення, розвитку і збереження мови; аналіз дискурсу на предмет його “екологічності” задля сприяння сталому розвитку суспільства; мовні зміни і мовні контакти; досягнення рівноваги між панівними мовами та мовами меншин; мовне планування і мовну політику; білінгвізм; культуру мислення і мовленнєвої поведінки; виховання лінгвістичного смаку; нормування мов тощо.

О. О. Селіванова виділяє такі напрями еколінгвістики: а) дослідження мовної картини світу; б) вивчення причин мовного розмаїття, його типології і функціональності; в) аналіз факторів, що впливають на зникнення мов; г) систематизація екологічних і неекологічних елементів мовних систем; д) аналіз текстів з проблем охорони навколишнього середовища, дослідження еко-дискурсів, а також текстів навчальної спрямованості, націлених на виховання еко-грамотності; е) аналіз психологічних, соціальних, гендерних чинників еко-комунікації; ж) розгляд співвідношення еко-грамотності та мовної грамотності в контексті боротьби за чистоту мови [18, с. 138].

На думку А. І. Раду, проблематика еколінгвістики пов’язана із широким спектром питань: 1) кореляцією концептуальної сфери комунікації між представниками різних лінгвокультур; 2) уніфікацією термінології наукової і фахової комунікації з урахуванням змін у глобалізованому суспільстві та свідомості людей; 3) визначенням зв’язків мовних і немовних компонентів, їхнього співфункціонування в умовах письмової та усної комунікації; 4) формуванням лінгвістичної культури спілкування тощо [17, с. 192].

Вивчення чинників, які вплинули на формування еколінгвістики як окремої галузі науки та визначили її актуальність, уможливило виокремити такі найсуттєвіші: 1) погіршення екологічної ситуації у світі; 2) геополітичні зміни у світі, які відбулися наприкінці ХХ ст.; 3) переорієнтація багатьох лінгвістичних дисциплін на комплексні дослідження мови з урахуванням соціального й етнокультурного контексту її функціонування (дискурсу); 4) стрімкий розвиток засобів масової інформації і поява нових типів комунікації, у мові яких знаходять відображення зміни у суспільстві та мові тощо [15].

Еколінгвістику можна розглядати як новий напрям мовознавства (світового і українського), проте ідеї еколінгвістичного характеру висловлювались в українському мовознавстві ще у XIX ст. Так, засновник харківської лінгвістичної школи О. О. Потебня (1835–1891) розглядав етнокультурний простір як важливу складову національної мовної свідомості, визначав типові національні образи та їхнє відображення у культурному контексті і мовленнєвому оточенні [3]. О. О. Потебня першим у той час “заговорив про етнозахисні функції мови”, які сьогодні розглядаються філологами як еколінгвістичні [2]. Отже, проблеми існування і функціонування мови як компонента складної системи “людина – природа – суспільство” не є абсолютно новими для вітчизняної лінгвістики.

Сучасне українське мовознавство має певні доробки у сфері еколінгвістики. Переважно об'єктом дослідження виступає українська мова; значно менше уваги приділено чорногорській і болгарській мовам як мовам національних меншин; зроблено перші кроки у дослідженні з екологічного ракурсу англійської, французької та німецької мов.

Наразі ведуться наукові пошуки у напрямку формування теоретичних засад еколінгвістики (Б. М. Ажнюк, О. О. Жихарева, К. Я. Кусько, Л. В. Нуждак, А. І. Раду, О. А. Сербенська та ін.), реалізації лінгвоекоекологічного підходу до аналізу процесів мовного вираження суспільних цінностей у матеріалах ЗМІ (О. О. Семенець, О. І. Скочинець, С. Г. Чемеркін та ін.), екології офіційного мовлення та мови нормативних документів (Л. В. Ажнюк та ін.), історії впровадження мовної політики в Україні та позначення її на стані української мови (Б. М. Ажнюк, С. В. Дорда, Л. О. Лазаренко, Л. Т. Масенко, П. О. Селігей, В. І. Шишкін та ін.) та інших європейських мов (Л. П. Васильєва, Е. П. Стоянова та ін.), впливу запозичень і утворених від них термінів на стан української мови (П. О. Селігей, О. А. Сербенська та ін.), еколінгвістичних аспектів риторики, стилістики і культури мовлення (В. Г. Пасинок, А. І. Раду та ін.), дослідження явища білінгвізму і мовної інтерференції та їх впливу на чистоту мови (Б. М. Ажнюк, М. В. Мірченко, П. О. Селігей, О. О. Таранець, О. В. Шевчук та ін.). Однак еколінгвістичній галузі в Україні наразі бракує системності досліджень, що, серед іншого, спричинено неусталеністю відповідного термінологічного апарату.

Український науковий дискурс заповнений розмаїттям синонімічних, на перший погляд, термінів, які використовуються для загальної назви науки еколінгвістики та її основних векторів дослідження. Це зумовлено тим, що еколінгвістика виокремилася у самостійний лінгвістичний напрям порівняно нещодавно. Нинішній етап становлення еколінгвістики окреслює два основних напрями дослідження, для позначення яких вживаються наступні терміни:

1) “екологія мови” або “екологічна лінгвістика”, – тут мова розглядається як засіб сприйняття світу та інструмент взаємодії з ним; при цьому екологічні поняття переносяться на мову, на забезпечення її гармонійного і сталого розвитку в межах певного суспільства в умовах дво- і багатомовності (за Е. Хаугеном);

2) “мовна екологія” або “лінгвістична екологія”, – це біологічний підхід до мови, що реалізується через вивчення взаємозв'язку між мовою і екологічними питаннями, ролі мови у вирішенні проблем навколишнього середовища, дослідження текстів і мови на предмет їхньої екологічності та подальше спрямування результатів таких досліджень на розвиток і збереження не лише культури мови і мовлення, але й цілісності національної ідентифікації суспільства (за М. Холлідеєм).

В українському мовознавстві найбільш уживаними є терміни “еколінгвістика” та “лінгвоєкологія”. Окремо підкреслюється словотвірний потенціал терміну “мовна екологія”, який, як мовознавчий термін, має набагато ширше семантичне поле за семантично споріднене поняття “культура мови” [21; 22]. З іншого боку, існує думка, що термін “еколінгвістика” несе у собі більше інформації про зв'язок із лінгвістикою, а не з іншими предметними сферами [16].

Велика кількість мовознавчих досліджень еколінгвістичного спрямування в Україні припала на перші роки пострадянської доби. Неабияка увага у них приділялась питанню мовної політики; а саме впливу русифікації на стан української мови. Вивчення мовної політики як одного з інструментів збереження мов, які знаходяться у небезпеці, є однією з компетенцій еколінгвістики [28, с. 43].

Слід зауважити, що мовна політика існувала в Україні і в період СРСР, і зараз – під час незалежності. Такий стан справ є зрозумілим, оскільки власну мовну політику може чинити лише незалежна держава із усіма атрибутами державності, серед яких і Конституція України. Радянський період характеризується двома аспектами мовної політики стосовно української мови. “Один з них полягав у звуженні сфер застосування української мови, другий – у втручанні в її внутрішню структуру з метою надання їй характерних рис і уподібнення до російської мови” [13, с. 13–14]. Водночас українські дослідники радянського періоду зосереджують свою увагу на тому, що мовна політика держави повинна враховувати ставлення україномовного населення до своєї рідної мови як до мови меншин у порівнянні із основною мовою держави (російською), і це окреслює другий аспект мовної політики в Україні.

В українському мовознавстві того часу рідко можна було зустріти поширені на Заході поняття “міжетнічна толерантність” або “мовна лояльність”. Своїй появі вони завдячують Ю. О. Жлуктенку. Враховуючи

стан нагальної потреби звільнення української мови від утиску з боку російської мови як визначальної складової мовної політики держави, професор Ю. О. Жлуктенко вперше приділив комплексну увагу теоретичним засадам мовних політик, розроблених західними соціолінгвістами, та проаналізував повчальні факти українського досвіду мовного планування, окресливши можливі шляхи втілення найуспішніших практик мовних політик Заходу у подальшій мовній політиці України [10]. На мовознавчих конференціях й круглих столах українські мовознавці обговорювали закордонний досвід мовного планування в країнах, яким вдалося здолати наслідки мовної асиміляції, а також негативний досвід білінгвізму, який довгий час намагалися нав'язати Україні, та багато інших питань. Сьогодні Україна, знаходячись в умовах посттоталітаризму і будуючи демократичне громадянське суспільство, робить спроби провадити сучасну європейську демократичну мовну політику, основним знаряддям якої, на думку О. О. Белея, “можуть і повинні стати законодавчі акти, ухвалені національним парламентом, та нормативні документи, підготовлені урядом та відповідними державними установами й інституціями” [5, с. 145].

Згадане вище питання білінгвізму, або двомовності, а також явище мовних контактів є векторами еколінгвістичних досліджень. Для українського мовознавства у даному напрямі нагальним питанням є аналіз російсько-українського білінгвізму як наслідку російськомовної колонізації українського суспільства та особливостей співіснування української та російської мов та їхніх “нерівноправних функціональних статусів” [13], а також “аналіз проблем субординативної мовної компетенції двомовних особистостей за умов домінантного становища російської та її негативних наслідків для української мови” [12, с. 4].

До негативних наслідків білінгвізму українські мовознавці зараховують “змішаність” мовлення. На території України проживає велика кількість представників різних національностей зі своїми культурами та мовами, і тому “змішаність” мовлення, або перемикання кодів, розглядається як одна із еколінгвістичних проблем, причому особлива увага приділяється саме “змішаності” української і російської мов. Так, Л. О. Лазаренко зазначає, що “змішаність” рідної мови представників національних меншин України спричинена недостатнім рівнем володіння ними літературним стандартом цієї мови. “Змішаність” може викликати у мовців почуття психологічного дискомфорту та меншовартості щодо своєї національної мови, внаслідок чого вони відмовляються від неї на користь мови, якою краще володіють” [12, с. 4–5]. Такі умови можуть спричинити появу у мовців комплексу непрестижності власної мови; причиною такого комплексу, на думку О. І. Бондара, є “хибність мовної політики держави” [6, с. 10].

Суржик як еколінгвістична проблема розглядається в українському мовознавстві в межах теорії мовних контактів. Варто зауважити, що за радянських часів мовні контакти характеризувалися виключно як позитивне явище, оскільки вважалося, що під час взаємодії мови впливають одна на одну і, таким чином, збагачуються. Існувала думка, що не лише російська мова впливає на українську, а й українська чинить вплив на російську. Проте насправді вплив російської мови на українську був лише в одному напрямку, призводив до суржику – мішаного українсько-російського мовлення, гібридного продукту постійного контакту мовних систем, під час якого відбувається накладання однієї мовної системи на іншу та відбувається утворення мовлення гібридного типу, де зруйновані ланки української мови заповнюються елементами російської на декількох мовних рівнях одночасно. Надзвичайним є те, що суржик присутній не лише у повсякденному мовленні, але і проникає на телебачення, в газети, інші інформаційні тексти. На думку О. М. Шевчук, “суржик утворюється внаслідок стихійного пристосування україномовних осіб до російськомовного оточення, переважно це стосується зросійщених міст, куди потрапляє україномовна людина і <...> прагне опанувати російську” [26, с. 62]. Небезпека вживання суржику полягає у тому, що навіть несвідоме, доведене до автоматизму порушення мовних норм може з часом призвести до нормативного. У свою чергу еколінгвістика акцентує увагу на фіксації та усуненні порушень літературних норм мовцями, що викликає дисгармонію фонетичних, лексичних, морфемно-стилістичних і синтаксичних норм.

Поруч із проблемою суржика українські мовознавці приділяють увагу і проблемі міжмовної інтерференції – відхиленню від норм однієї мови під впливом норм іншої мови, які мають місце у мовленні білінгвів [11, с. 20]. Мовна інтерференція відрізняється від суржика тим, що виникає під час свідомого опанування обраної мови і не чинить таких руйнівних для мовної системи наслідків, як факт змішування мов. Оскільки еколінгвістика досліджує функціонування мови у певному середовищі та визначає взаємовплив мови і середовища, то справедливим буде зарахувати українські дослідження міжмовної інтерференції до еколінгвістичної галузі. На прикладі мови української діаспори, що проживає в Канаді, США та Австралії, Г. В. Зимовець зазначає, що мова зазнала відхилень під впливом англійської, польської та російської мов. Відхилення викликані як історією розвитку української літературної мови, так і соціолінгвістичною ситуацією в країнах проживання представників української діаспори. “Міжмовна інтерференція в мові української діаспори засвідчена на всіх мовних рівнях: фонетичному, лексичному, морфологічному і синтаксичному” [11, с. 21].

На прикладі української мови ведеться наукова дискусія і про вплив запозичень – переважно термінологічної лексики з англійської мови. З

одного боку, англомовна термінологія є міжнародною, а з іншого – запозичений термін та однослівні похідні якнайкраще передають зміст поняття. Більше того, семантика запозиченого слова однозначна, конкретна й чітко окреслена. Такі процеси ведуть до спрощення мови. Сьогодні спостерігається тенденція, коли науковці не обтяжують себе пошуком в українській мові еквіваленту певного англомовного терміну, що, як вважає П. О. Селігей, призводить до того, що “сучасний науковий жаргон за його лексичне наповнення <...> називають <...> “українглішом” [19, с. 4–5]. Цей факт повертає нас до думки про престижність мови. Науковець вживає новомодний англомовний термін, вважаючи, що це є ознакою “вишуканості” його дослідження [19, с. 11]. У свою чергу, А. І. Раду дотримується думки, що розвиток фахової і термінологічної лексики в різних сферах науки повинен стати одним з важливих завдань еколінгвістики, “що дозволило б уникнути ситуації, коли вживаються однакові терміни чи професіоналізми, проте кожний учасник комунікації вкладає в це поняття своє відмінне значення” [17, с. 194]. Лінгвоекотологічність даної наукової проблеми полягає у тому, що факт запозичення науковцями термінів із англійської мови є продуктом явища мовних контактів.

Еколінгвістичні дослідження культури мовлення, мовленнєвої поведінки, мовного етикету отримують достатньо уваги від українських мовознавців (а також лінгвістів інших пострадянських республік), проте не належать до кола прискіпливого інтересу лінгвоекотологів у світі; дослідження ж риторичних і стилістичних аспектів у лінгвоекотологічному напрямі вважаються в українському мовознавстві перспективними. Еколінгвістичний підхід до питань культури мовлення передбачає відповідальне ставлення до мовних традицій, що розбудовувалися впродовж тривалого часу існування літературної мови. В. Г. Пасинок вказує на появу нового для еколінгвістики поняття “екологія мовленнєвого середовища” та зазначає, що оскільки еколінгвістика прагне до очищення навколишнього середовища мовними засобами, то “предметом еколінгвістики є культура мислення і мовленнєвої поведінки, виховання лінгвістичного смаку, захист літературної мови” [14, с. 7].

Також до кола еколінгвістичних досліджень українські мовознавці зараховують і риторичну, предметом аналізу якої є порушення норм правильності, ясності, логічності, чіткості, виразності та інших комунікативних властивостей мовлення. Систематичні порушення фонетичних, орфографічних, морфемно-стилістичних літературних норм спричиняють не лише можливе подальше перетворення їх на звичні явища, але й викликають відчуття дисгармонії, незграбності, байдужості. Уважається, що дотримання норм культури мовлення як сфери еколінгвістичних інтересів сприяє ефективності комунікації, яка знаходиться

у безпосередній залежності від адекватного сприйняття та розуміння як експліцитного, так і імпліцитного змісту повідомлення. Відсутність такого сприйняття заважає адекватній інтерпретації інформації та перешкоджає досягненню прагматичної мети комунікації [17, с. 193–194].

Українські дослідники останнім часом приділяють увагу такій проблемі екології мови, як “мова ворожнечі”, що поширюється просторами сучасних медійних ресурсів. “Мова ворожнечі” – термін, який вживається для позначення цілого ряду негативних висловів, починаючи від підбурювання і закінчуючи ненавистю, зловживанням, дискредитацією, образливими словами та епітетами, і, можливо, також надзвичайними прикладами упередження [7]. Ця проблема надзвичайно актуалізувалася в Україні саме у соціальних мережах, у яких сьогодні, незважаючи на пильний контроль держави, зустрічаються гострі висловлювання ксенофобського або расистського характеру, заклики до тероризму тощо. Згідно з положеннями еколінгвістики мова перебуває у стані взаємовпливу зі своїм оточенням – суспільством, а тому і викорінення “мови ворожнечі” із обігу можемо віднести до одних із завдань мовної екології. Створення гармонійного мовного середовища сприяє формуванню у нації національної свідомості, регулятора довіри інформації, яка надходить із різних джерел, стабільного економічного і політичного розвитку держави тощо. Говорячи про присутність “мови ворожнечі” у мовленні, українські мовознавці також зазначають важливість та необхідність законодавчого регулювання якості офіційного мовлення як форми мовленнєвої поведінки особи. Проте сьогодні в Україні кодифікація норм мовленнєвої поведінки належить винятково правникам та “часто мотивується не стільки нагальними суспільними потребами, скільки інтересами бізнес-еліт (у сфері реклами, у сфері використання засобів масової комунікації та ін.) та інтересами політичних сил (щодо статусу мов, щодо реалізації мовної політики, щодо політичної реклами та діяльності ЗМІ тощо)” [4, с. 90–91].

Продовжуючи тему мови ЗМІ, варто звернути увагу і на присутність досліджень українських мовознавців у напрямі дискурс-аналізу лінгвоекологічного характеру текстів мови ЗМІ. Можна виділити два основних напрями таких досліджень. Перший має за мету відстежувати процеси мовного вираження суспільних цінностей та їх трансформації у сфері сучасної масової комунікації, а саме у текстах новинних повідомлень. Цей напрям еколінгвістичних досліджень націлений на захист системи національної мови, визначення застосування маніпуляційних технологій та захисту людини від їх негативного впливу, відслідковування відображення сформованих новинними повідомленнями ЗМІ ціннісних орієнтирів суспільства тощо [20, с. 175]. Другий напрям приділяє увагу безперервному аналізу та оцінці мови мас-медіа у розрізі екології норми української мови.

Надзвичайна необхідність чинити такий науковий вплив на екологію мови текстів ЗМІ зумовлена, на думку О. І. Скочинець, інноваційними процесами, що відбуваються у ЗМІ, та призводять до активного нагромадження нової лексики в суспільстві без урахування доцільності і вмотивованості її вживання. Науковець додає, що “у матеріалах, що друкуються, часто зустрічаються порушення мовних норм на всіх рівнях: мовно невмотивовані конструкції, кальки з інших мов” [23, с. 196–197].

Одним із перспективних напрямів еколінгвістичних пошуків в Україні вважають дослідження принципів екологічності використання мови у різних сферах спілкування та механізмів впливу текстів на свідомість реципієнтів, на формування у них картини світу. Це вважається можливим, оскільки еколінгвістика як наука про цілісність мови, про зв'язок мови із культурою народу, з екологією духовної культури мови, з екологією культурно-історичних традицій закликає допомогти проникнути у соціальні процеси та допомогти суспільству стати на шлях стабільного розвитку. Будь-які зміни у мовному просторі спричиняють зміни у комунікації на всіх рівнях, відтак мовні процеси прямо пов'язані із моральним, духовним, економічним, правовим станом суспільства. Сучасний кризовий стан мовного й інформаційного середовища існування суспільства дає усі підстави вважати, що “проблема екології духовної сфери, екології суспільних цінностей <...> пов'язана із моделюванням картини світу у сфері масової комунікації” [20, с. 176].

Мовна екологія відкриває нові перспективи дослідження мови, її впливу на людину та розвиток цивілізації, звертає увагу на такий важливий аспект мови, як духовність [17, с. 193]. Українські мовознавці висувають думку, що зміна свідомості людства у бік поширення традиційних цінностей може бути реалізована за допомогою “розбудови та систематизації екологічних концептів, закладених у прадавніх текстах, зокрема в Біблії, що формують цілісний екодискурс” [9, с. 50], а також звертають увагу на те, що через велику силу впливу слова на людину “мовна екологія на основі нових екоцентричних підходів може пояснити життєдайний вплив молитви на духовний і фізичний стан людини” [17, с. 193].

Досліджуючи непросту мовну ситуацію в Україні та складні мовні явища, що мають місце у мовному середовищі держави, українські мовознавці зосереджують увагу на соціолінгвістичному підґрунті стану мови та приділяють увагу питанню впливу на неї економічної та політичної ситуації у державі. Упроваджуючи свої дослідження, лінгвісти дотримуються думки, що мова, будучи динамічним явищем, є віддзеркаленням результатів та процесів соціальної діяльності людини як проекції на політичний та економічний стан розвитку суспільства. Існує думка, що така велика кількість запозичень в українській мові пояснюється не суто мовними

чинниками, а й стадією розвитку “національної свідомості та суспільно-політичних настанов мовної спільноти, її прагнення самій плекати власну культуру” [19, с. 18]. Незважаючи на той факт, що мова здатна сама себе захищати, здатна до самоочищення, вона сьогодні, в еру глобалізації та руйнівних лінгвістичних агресій, потребує захисту. Такий захист мові може забезпечити лише суспільство, яке використовує її для спілкування [29]. Але не можна з упевненістю сказати, що суспільство держави Україна, яке на сьогодні перебуває у нестійкому стані трансформації та самоорганізації, здатне захищати не лише себе, але і свою мову. Суспільна нестабільність, спричинена економічними та політичними негараздами, має тенденцію посилювати варваризацію мови на усіх рівнях.

Для еколінгвістики важливим є вивчення і зовнішніх чинників, які впливають на стан мови в цілому. Так, Ю. Є. Шелюх зараховує до об’єктивних зовнішніх чинників, які впливають на стан мови, зокрема української, такі: а) історично зумовлений зв’язок із іншими мовами; б) процеси глобалізації суспільства; в) зниження серед молодого покоління інтересу до друкованого слова; г) недбале ставлення до мови та неохайне її використання представниками певних професій, для яких мова є складовою фаху тощо [27, с. 2].

Отже, з огляду на проведений аналіз розвитку еколінгвістичної думки на теренах України можемо стверджувати, що наразі лише один із багатьох напрямів лінгвістики отримує достатньо уваги від вітчизняних мовознавців – проблема збереження мовної ідентичності українського народу. Характерні особливості історичного розвитку держави визначили вектори еколінгвістичних досліджень в Україні. Відсутність систематизованого підходу до формування окремого українського еколінгвістичного напрямку досліджень мовних явищ визначає напрям наших подальших наукових розвідок.

Л і т е р а т у р а :

1. *Ажнюк Б. М.* Засади протекціонізму в мовній політиці і екологія мовного середовища / Б. М. Ажнюк // *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* – 2009. – № 19. – С. 20–30.
2. *Ажнюк Б. М.* Етнозахисна функція мови як наукова проблема (від Потебні до сучасності) / Б. М. Ажнюк // *О. О. Потебня й актуальні питання мови і культури.* – К., 2004. – С. 50–57.
3. *Ажнюк Б. М.* Мовні явища як етнокультурна цілісність / Б. М. Ажнюк // *О. О. Потебня і проблеми сучасної філології: зб. наук. праць / відп. ред. В. Ю. Франчук.* – К.: Наукова думка, 1991. – С. 26–43.
4. *Ажнюк Л. В.* Екологія офіційного мовлення як об’єкт правового захисту / Л. В. Ажнюк // *Українська мова.* – 2013. – № 1. – С. 88–103.

5. *Белей О.* Трансформація українського ономастикону посттоталітарного періоду на загальнослов'янському тлі / О. Белей. – Wrocław : Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2007. – 239 с.
6. *Бондар О. І.* Синергетичний підхід як підґрунтя лінгвістичної екології / О. І. Бондар // Записки з українського мовознавства. – 2013. – Вип. 20. – С. 4–15.
7. *Джакобс Дж.* Злочини ненависті: карне право і політика ідентичності / Дж. Джакобс, К. Поттер. – Нью-Йорк : Вид-во Оксфордського університету, 1998. – С. 11.
8. *Домброван Т. І.* Глобалізація и проблема сохранения национального языка (с позиций синергетического мировидения) / Т. И. Домброван // Українознавчий альманах. – Вип. 9. – Київ-Мелітополь, 2012. – С. 344–347.
9. *Жихарева О. О.* Екологія – лінгвістика – еколінгвістика : розбудова галузі / О. О. Жихарева // Нова філологія : зб. наук. праць. – Запоріжжя : Вид-во ЗНУ, 2012. – № 51. – С. 46–51.
10. *Жлуктенко Ю. О.* Сучасні проблеми теорії та практики мовного планування / Ю. О. Жлуктенко // Мовознавство. – 1990. – № 4. – С. 15–17.
11. *Зимовець В. Г.* Культура мови і проблема міжмовної інтерференції / В. Г. Зимовець // Язык и культура : тезиси докл. конф. – К., 1994. – С. 20–21.
12. *Лазаренко Л. О.* Досвід мовних політик світу й українська перспектива (інформаціо-аналітичний огляд) / Л. О. Лазаренко // Українська мова. – 2003. – № 4. – С. 3–22.
13. *Масенко Л. Т.* Українська соціолінгвістика : вивчення проблем мовної політики / Л. Т. Масенко // Українська мова. – 2008. – № 1. – С. 18–23.
14. *Пасинок В. Г.* Еколінгвістичні аспекти у фокусі риторики, стилістики та культури мовлення / В. Г. Пасинок // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Іноземна філологія. – 2015. – Вип. 81. – С. 6–13.
15. *Петренко І. П.* Актуальні напрями еколінгвістичних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litmisto.org.ua/?p=9193>.
16. *Пузырев А. В.* Лингвоэкология (эколингвистика) с точки зрения субстратного подхода к языку / А. В. Пузырев // Эмотивная лингвоэкология в современном коммуникативном пространстве / науч. ред. В. И. Шаховский. – Волгоград : Перемена, 2013. – С. 77–89.
17. *Раду А. І.* Мовна екологія : напрями та проблеми дослідження / А. І. Раду // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. – 2013. – № 27. – С. 191–197.
18. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
19. *Селігей П. О.* Що нам робити із запозиченнями? / П. О. Селігей // Українська мова. – 2007. – № 3. – С. 3–16.
20. *Семенець О. О.* Лінгвоекотологія та проблеми мовного вираження суспільних цінностей / О. О. Семенець // Нова філологія : зб. наук. праць. – Запоріжжя : Вид-во ЗНУ, 2013. – № 58. – С. 174–177.
21. *Сербенська О. А.* Сучасна українська термінографія і проблеми екології мови / О. А. Сербенська // Вісник НУ “Львівська політехніка”. Проблеми української термінології. – 2002. – № 453. – С. 17–20.

22. *Сербенська О. А.* Телепродукція в контексті засад лінгвоекотології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dsl.sf.ukrtel.net/biblio/index.php?a_id=13&r_id=17&t_f=tele_eco.htm.
23. *Скочинець О. І.* Екологія українського слова : редакторсько-видавничий аспект / О. І. Скочинець // Поліграфія і видавнича справа. – 2007. – № 2 (46). – С. 194–198.
24. *Тараненко О.* Юридичний статус мов і мовна дійсність в Україні / О. Тараненко // Мова державна – мова офіційна : зб. матеріалів наук. конф. – К., 2000. – С. 3–11.
25. *Шаховский В. И.* Экологизация современной науки и параметры экологического общения / В. И. Шаховский, Н. Г. Солодовникова // Эмотивная лингвэкология в современном коммуникативном пространстве / науч. ред. В. И. Шаховский. – Волгоград : Перемена, 2013. – С. 23–34.
26. *Шевчук О.* Українське усне мовлення м. Донецька : від суржикю до літературної мови / О. Шевчук // Наукові записки НУ “Києво-Могилянська академія”. Серія “Філологічні науки”. – 2010. – Т. 111. – С. 61–66.
27. *Шелюх Ю. Є.* “Екологія мови” в контексті проблеми формування особистості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ubgd.lviv.ua/konferenc/kon_ikt/sekziya1/Shelyuch.pdf.
28. *Haugen E.* The Ecology of Language / E. Haugen. – Stendford, 1972. – 211 p.
29. *Larsen-Freedman D.* Reflecting on the cognitive-social debate in SLA / D. Larsen-Freedman // The modern language journal. – 2007. – Vol. 91. – P. 773–787.

R e f e r e n c e s :

1. *Azhnyuk B. M.* Zasady protektsionizmu v movniy politytsi i ekolohiia movnoho seredovnyshcha [Protectionism in language policy and ecology of language environment] / B. M. Azhniuk // Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky : teoriia i praktyka. – 2009. – № 19. – S. 20–30.
2. *Azhniuk B. M.* Etnozakhysna funktsiya movy yak naukova problema (vid Potebni do suchasnosti) [Ethnoprotective language function as a scientific issue (from Potebnia to nowadays)] / B. M. Azhniuk // О. О. Potebnia y aktualni pytannia movy i kultury. – К., 2004. – S. 50–57.
3. *Azhniuk B. M.* Movni yavnyshcha yak etnokulturna tsylisnist [Language phenomena as ethnocultural integrity] / B. M. Azhniuk // О. О. Potebnia i problemy suchasnoi filolohii : zb. nauk. prats / vidp. red. V. Yu. Franchuk. – К. : Naukova dumka, 1991. – S. 26–43.
4. *Azhniuk L. V.* Ekolohiya ofitsynoho movlennya yak obyekt pravovoho zakhystu [Ecology of official communication as an object of judicial backing] / L. V. Azhniuk // Ukrainska mova. – 2013. – № 1. – S. 88–103.
5. *Beley O.* Transformatsiya ukrainskoho onomastykonu posttotalitarnoho periodu na zahalnoslovianskomu tli [Transformation of Ukrainian onomastics of posttotalitarian period at Slavonic background] / O. Beley. – Wroclaw : Wyd-wo Uniwersytetu Wroclawskiego, 2007. – 239 s.
6. *Bondar O. I.* Synerhetychniy pidkhid yak pidhruntya linhvistychnoi ekolohii

- [Synergetic approach as a basis for linguistic ecology] / O. I. Bondar // *Zapysky z ukrainskoho movoznavstva*. – 2013. – № 20. – S. 4–15.
7. *Dzhakobs Dzh.* Zlochyny nenavysti: Karne pravo i polityka identychnosti [Hate crimes : Criminal law and policy of identity] / Dzh. Dzhakobs, K. Potter. – Nyu-York : Vyd-vo Oksfordskoho Universytetu, 1998. – S. 11.
  8. *Dombrovan T. I.* Hlobalyzatsiya i problema sokhraneniya natsyonalnoho yazyka (s pozytsiy synerhetycheskoho myrovideniya) [Globalisation and problem of preserving national language (from the perspective of synergy)] / T. I. Dombrovan // *Ukrainoznavchyy almanakh*. – № 9. – Kyiv-Melitopol, 2012. – S. 344–347.
  9. *Zhykhareva O. O.* Ekolohiya – linhvistyka – ekolinhvistyka : rozbudova haluzi [Ecology – Linguistics – Ecolinguistics : branch development] / O. O. Zhykharieva // *Nova filolohiya : zb. nauk. prats. – Zaporizhzhia : Vyd-vo ZNU*, 2012. – № 51. – S. 46–51.
  10. *Zhluktenko Yu. O.* Suchasni problemy teorii ta praktyky movnoho planuvannya [Contemporary issues of the theory and practice of language planning] / Yu. O. Zhluktenko // *Movoznavstvo*. – 1990. – № 4. – S. 15–17.
  11. *Zymovets V. H.* Kultura movy i problema mizhmovnoi interferentsii [The culture of language and the issue of cross-language interference] / V. H. Zymovets // *Yazyk i kultura : tezisy dokl. konf. – K.*, 1994. – S. 20–21.
  12. *Lazarenko L. O.* Dosvid movnykh polityk svitu i ukrainska perspektyva (informatsiyno-analitychnyy ohlyad) [World language policy practices and prospects for Ukraine (informative analytical review)] / L. O. Lazarenko // *Ukrainska mova*. – 2003. – № 4. – S. 3–22.
  13. *Masenko L. T.* Ukrainska sotsiolinhvistyka : vyvchennya problem movnoi polityky [Ukrainian sociolinguistics : investigating the issues of language policy] / L. T. Masenko // *Ukrainska mova*. – 2008. – № 1. – S. 18–23.
  14. *Pasynok V. H.* Ekolinhvistychni aspekty u fokusi rytoryky, stylistyky ta kultury movlennya [Ecolinguistic aspects in rhetoric, stylistics and culture of communication] / V. H. Pasynok // *Visnyk KhNU im. V. N. Karazina. Inozemna filolohiya*. – 2015. – № 81. – S. 6–13.
  15. *Petrenko I. P.* Aktualni napryamy ekolinhvistychnykh doslidzhen [Modern directions of ecolinguistic research] [Elektronniy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://litmisto.org.ua/?p=9193>
  16. *Puzyrev A. V.* Lynhvoekolohiya (ekolinhvistika) s tochky zreniya substratnoho podkhoda k yazyku [Lingvoecology (ecolinguistics) from the perspective of substrate approach to language] / A. V. Puzyrev // *Emotivnaya lingvoekologiya v sovremennom kommunikativnom prostranstve / nauch. red. V. I. Shakhovskiy*. – Volhohrad : Peremena, 2013. – S. 77–89.
  17. *Radu A. I.* Movna ekolohiya : napryamy ta problemy doslidzhennya [Language ecology : directions and issues of research] / A. I. Radu // *Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh*. – 2013. – № 27. – S. 191–197.
  18. *Selivanova O. O.* Suchasna linhvistyka : terminolohichna entsyklopediya [Contemporary linguistics : encyclopedia of terminology] / O. O. Selivanova. – Poltava : Dovkillia-K, 2006. – 716 s.

19. *Selihey P. O.* Shcho nam robyty iz zapozychennyamy? [What shall we do with borrowings?] / P. O. Selihey // *Ukrainska mova*. – 2007. – № 3. – S. 3–16.
20. *Semenets O. O.* Linhvoekolohiia ta problemy movnoho vyrazhennia suspilnykh tsinnosti [Lingvoecology and the issues of linguistic expression of social virtues] / O. O. Semenets // *Nova filolohiia. Zbirnyk naukovykh prats.* – Zaporizhzhia : ZNU. – 2013. – № 58. – pp. 174–177.
21. *Serbenska O. A.* Suchasna ukrainska terminohrafiya i problemy ekolohii movy [Contemporary Ukrainian terminography and issues of language ecology] / O. A. Serbenska // *Visnyk NU “Lvivska politekhnikha”.* Problemy ukrainskoi terminolohii. – 2002. – № 453. – S. 17–20.
22. *Serbenska O. A.* Teleproduksiya v konteksti zasad linhvoekolohii [Teleproduction in the context of lingvoecology] [Elektronniy resurs]. – Rezhym dostupu : http://dsl.sf.ukrtel.net/-biblio/index.php?a_id=13&r_id=17&t_f=tele_eco.htm.
23. *Skochynets O. I.* Ekolohiya ukrainskoho slova : redaktorsko-vydavnychiy aspekt [Ecology of Ukrainian word: editorial and publishing perspective] / O. I. Skochynets // *Polihrafiya i vydavnycha sprava*. – 2007. – № 2 (46) – S. 194–198.
24. *Taranenko O.* Yurydychniy status mov i movna diysnist v Ukraini [Legal status of languages and language reality in Ukraine] / O. Taranenko // *Mova derzhavna – mova ofitsiyna : zb. materialiv nauk. konf.* – K., 2000. – S. 3–11.
25. *Shakhovskiy V. I.* Ekolohyzatsiya sovremennoy nauky i parametry ekologichnogo obshcheniya [Ecologisation of contemporary science and parameters of ecological communication] / V. I. Shakhovskiy, N. H. Solodovnikova // *Emotivnaya lingvoekologiya v sovremennom kommunikativnom prostranstve / nauch. red. V. I. Shakhovskiy.* – Volhohrad : Peremena, 2013. – S. 23–34.
26. *Shevchuk O.* Ukrainske usne movlennya m. Donetska : vid surzhyku do literaturnoi movy [Oral communication in Ukrainian in Donetsk City : from sutzyk to high-standard language] / O. Shevchuk // *Naukovi zapysky NU “Kyievo-Mohylianska akademiia” : Seriia “Filolohichni nauky”.* – 2010. – Vol. 111. – S. 61–66.
27. *Shelyukh Yu. Ye.* “Ekolohiya movy” v konteksti problemy formuvannya osobystosti [“Ecology of language” from the perspective of personality development] [Elektronniy resurs]. – Rezhym dostupu : http://ubgd.lviv.ua/konferenc/kon_ikt/sekziya1/Shelyuch.pdf
28. *Haugen E.* The Ecology of Language / E. Haugen. – Stendford, 1972. – 211 p.
29. *Larsen-Freedman D.* Reflecting on the cognitive-social debate in SLA / D. Larsen-Freedman // *The modern language journal.* – 2007. – Vol. 91. – P. 773–787.

Клочко С. А. Развитие эколлингвистики в Украине: аналитический обзор.

Статья представляет собой попытку очертить этапы эволюции эколлингвистической мысли в украинском языкознании и определить факторы, которые ее формируют. Приняты во внимание научные достижения украинских лингвистов разных времен, чьи исследования эколлингвистического характера сконцентрированы на особенностях развития языка как динамической системы в условиях его взаимодействия со средой, в которой он используется как средство общения.

Ключевые слова: эколлингвистика, языковая экология, лингвоэкология, язык и среда, язык и культура.

Klochko S. O. Development of Ecolinguistics in Ukraine: analytic review.

The article is an attempt to outline the stages of development of ecolinguistics in Ukrainian science as well as to identify the factors that have affected its formation. Scientific results of a series of Ukrainian linguists whose works both give insight into ecolinguistic studies throughout history of its existence and view language as a dynamic system in its interaction with the environment in which it is used as a means of communication have been taken into consideration. A special attention has been given to the issues of language policy, language planning, bilingualism, borrowings, language interference, culture of communication, discourse analysis of the print media, language tolerance and language loyalty, etc. A range of factors that affect the development process of a new branch of linguistics – ecolinguistics – have been identified. Directions of contemporary research into ecolinguistic phenomena in Ukraine as well as future prospects have been identified.

Keywords: *ecolinguistics, language ecology, lingvoecology, language and environment, language and culture.*

Ю. В. Кравцова
Национальный педагогический университет
имени М. П. Драгоманова

**ЛИНГВОМЕТАФОРОЛОГИЯ КАК НОВОЕ ИНТЕГРАТИВНОЕ
НАПРАВЛЕНИЕ ЛИНГВИСТИКИ**

В статье дается характеристика нового интегративного направления лингвистики XXI в. – лингвометафорологии, у которой постепенно формируется теоретико-методологическая база и категориально-терминологический аппарат, накапливается эмпирический материал. Однако многие теоретические положения требуют неоднократного научного осмысления, обобщения и систематизации, а терминология нуждается в уточнении и унификации. На основе анализа основных публикаций в данной области освещаются актуальные проблемы и предпринимается попытка прогнозирования динамики развития лингвометафорологии.

Ключевые слова: *лингвометафорология, метафора, метафорика, метафоризация, метафорическая репрезентация, метафорическая концептуализация, метафорический словарь.*

Интегративность является одним из важнейших признаков современной лингвистики. “Давно замечено, что самые интересные и принципиально новые результаты получаются именно на стыках наук” [1, с. 6]. Об этом свидетельствует появление, начиная со второй половины прошлого столетия, все увеличивающегося числа так называемых “сдвоенных” наук (Е. С. Кубрякова): психолингвистики, социолингвистики, лингвогендерологии, лингвокоммуникативистики, лингвокогнитологии, лингвокультурологии, юрислингвистики, медиалингвистики, эколингвистики и др., хотя их междисциплинарные связи, естественно, намного шире и разнообразнее. В XXI в. сформировались также лингвоконцептология, лингвоперсонология, лингвометафорология.